

СПЕЦІАЛЬНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

SPECIAL PRE-TRIAL INVESTIGATION: PRAGMATIC ASPECT

Калінніков О.В., доктор філософії, адвокат,
докторант*Київський університет інтелектуальної власності і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У даній науковій статті автором проаналізовано праксеологічні основи здійснення спеціального досудового розслідування (in absentia). З огляду на положення кримінального процесуального законодавства України метою спеціального досудового розслідування (in absentia) є отримання слідчим, прокурором дозволу слідчого судді на проведення досудового розслідування, виконання дій щодо його завершення та звернення до суду з обвинувальним актом за відсутності підозрюваного. Режим спеціального досудового розслідування (in absentia) здійснюється за умови неможливості його здійснення в загальному порядку, визначеному кримінальним процесуальним законом України. За результатами проведеного дослідження використовуючи праксеологію як філософську категорію визначено, що після постановлення слідчим суддею ухвали за результатами розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування практична діяльність відповідних суб'єктів здійснюється на праксеологічній основі. До суб'єктів, які під час спеціального досудового розслідування здійснюють праксеологічну діяльність відносяться: 1) прокурор та слідчий, які здійснюють спеціальне досудове розслідування; 2) захисник, який здійснює захист прав підозрюваного під час досудового розслідування; 3) підозрюваного (проте його участь фактично обмежується лише випадками затримання підозрюваного або його добровільної явки до органу досудового розслідування). Науковці та учасники кримінального провадження окреслюють велику кількість проблемних питань під час спеціального досудового розслідування. Слідчий, прокурор та захисник під час здійснення спеціального досудового розслідування відіграють ключову роль. При цьому, звернута увага на недостатність у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України правих засобів забезпечення самостійної реалізації підозрюваним своїх прав, що потребує на підставі наукових досліджень відповідного нормативного врегулювання.

Ключові слова: спеціальне досудове розслідування, in absentia, праксеологія, прокурор, захисник, підозрюваний.

In this scientific article, the author analyzes the pragmatic foundations of the special pre-trial investigation (in absentia). Given the provisions of the criminal procedure legislation of Ukraine, the purpose of a special pre-trial investigation (in absentia) is for the investigator or prosecutor to obtain the investigating judge's permission to conduct a pre-trial investigation, to take actions to complete it and to file an indictment with the court in the absence of the suspect. The special pre-trial investigation regime (in absentia) is carried out if it is impossible to carry out it in the general manner determined by the Criminal Procedure Law of Ukraine. Based on the results of the study, using praxeology as a philosophical category, it is determined that after the investigating judge issues a ruling based on the results of consideration of the motion for a special pre-trial investigation, the practical activities of the relevant subjects are carried out on a praxeological basis. The subjects who carry out praxeological activities during the special pre-trial investigation include: 1) the prosecutor and investigator conducting the special pre-trial investigation; 2) the defense counsel protecting the rights of the suspect during the pre-trial investigation; 3) the suspect (however, his participation is actually limited to cases of detention of the suspect or his voluntary appearance before the pre-trial investigation body). Scholars and participants in criminal proceedings outline a large number of problematic issues during a special pre-trial investigation. The investigator, prosecutor and defense counsel play a key role in the special pre-trial investigation. At the same time, attention is drawn to the insufficiency of the current criminal procedure legislation of Ukraine with regard to the right means of ensuring the independent exercise of the suspect's rights, which requires appropriate regulatory regulation based on scientific research.

Key words: special pre-trial investigation, in absentia, praxeology, prosecutor, defense counsel, suspect.

Вступ. Інститут кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, яке складається з спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження (in absentia) є поліаспектним, а тому його дослідження з огляду на праксеологію буде позитивним кроком на шляху його подальшого наукового осмислення.

Метою статті є дослідження спеціального досудового розслідування у праксеологічному аспекті. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у кримінальному провадженні під час спеціального досудового розслідування (in absentia). Предметом дослідження є праксеологічні основи здійснення спеціального досудового розслідування.

Матеріал і методи досліджень. Враховуючи поставлене завдання, об'єкт та предмет дослідження обрано відповідні методологічні інструменти. Використано, зокрема, такі методи: спостереження, порівняння, абстрагування, аналізу, синтезу.

Результати та їх обговорення. Дослідженню кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого in absentia, у тому числі, питанню спеціального досудового розслідування присвятили свої праці, зокрема, наступні дослідники: О.В. Баулін, О.І. Верещак, В.І. Галаган, І. В. Гловко, О.М. Дроздов, Т.Г. Ільєва, І.З. Калька, Р.Л. Кислюк, В.М. Кіяниця, М.П. Климчук, О.В. Кубарева, Д.В. Коперсак, С.І. Кравченко, О.П. Кучинська,

О.В. Лазукова, М.І. Луцок, М.В. Мазур, О.В. Мазур, О.В. Маленко, В.Т. Маляренко, В.І. Маринів, О.О. Нагорнюк-Данилюк, О.І. Назарук, М.Я. Никоненко, І.В. Оборона, Є.М. Пеліхос, Д.П. Письменний, В.О. Попелюшко, В.В. Рец, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, О.Ю. Татаров, А.С. Трекке, Л.Д. Удалова, Ж.В. Удовенко, Т.Г. Фоміна, Н.П. Черняк, І.В. Черниченко, С.С. Чернявський, С.Л. Шаренко, Д.М. Шишман, О.Г. Шило, Д.О. Шумейко, О.Г. Яновська та інші.

Водночас, наукове дослідження та практичне застосування інституту кримінального провадження in absentia свідчить про необхідність продовження його наукового осмислення, в тому числі враховуючи праксеологію.

Передусім слід звернути увагу, що метою спеціального досудового розслідування (in absentia) є отримання слідчим, прокурором дозволу слідчого судді на проведення досудового розслідування, виконання дій щодо його завершення та звернення до суду з обвинувальним актом без участі підозрюваного, тобто за його відсутності.

При цьому, слід враховувати, що спеціальне досудове розслідування відносно особи здійснюється за умови неможливості його здійснення в загальному порядку, визначеному кримінальним процесуальним законом, а тому для його застосування недостатньо факту оголошення підозрюваного у міжнародний розшук. Для висновку про таку неможливість необхідні відповідні підстави. Слідчий, прокурор мають довести, що оголошенням особи

у міжнародний розшук не досягнуто його мети з незалежних від волі сторони обвинувачення причин. Не може здійснюватися досудове розслідування відносно підозрюваного у спеціальному порядку, якщо така особа (крім тих, що виїхали та/або перебувають на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором) фактично навіть не розшукувалася, не приймалося рішення про її затримання, не обирався запобіжний захід, які мають на меті забезпечити явку на виклик до слідчого, прокурора, належну процесуальну поведінку, унеможливити ухилення від кримінальної відповідальності [1].

Водночас кримінальне процесуальне законодавство України не визначає поняття спеціального досудового розслідування, при цьому встановлюється лише підстави його здійснення.

Після постановлення слідчим суддею ухвали про надання дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування відомості про задоволення слідчим суддею клопотання про здійснення спеціального досудового невідкладно, але не пізніше 24 годин після постановлення ухвали вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань і публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора (ч. 6 ст. 297⁴ КПК України) [2].

Вказана правова норма КПК України не визначає особу, якою здійснюється внесення відповідних відомостей Єдиного реєстру досудових розслідувань, проте дане питання регулюється Положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затвердженого наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298 (далі – Положення про ЄРДР) [3].

Приписи Положення про ЄРДР встановлюють, що до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) вносяться відомості, зокрема, про дату та підставу здійснення (скасування) спеціального досудового розслідування реєстраторами – уповноваженими службовими особами органів прокуратури та органів досудового розслідування (зокрема, слідчими, які уповноважені здійснювати досудове розслідування та прокурорами, уповноваженими на здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням), які за допомогою програмних засобів ведення Реєстру з урахуванням повноважень, визначених КПК України та цим Положенням, створюють (редагують) інформацію (електронні форми) про кримінальні правопорушення, осіб, що їх вчинили, та рух кримінальних проваджень, формують витяг з Реєстру тощо [3].

При задоволенні слідчим суддею клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування досудове розслідування на слідчого, який здійснює спеціальне досудове розслідування та на прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва з огляду на положення ч. 2 ст. 7 КПК України покладено додатковий обов'язок використати всі передбачені законом можливості для дотримання невичерпного переліку прав підозрюваного чи обвинуваченого, серед яких окремо виділяються права на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя.

При цьому, ч. 5 ст. 297⁴ КПК України встановлює таку лише єдину підставу переходу від спеціального досудового розслідування до загального порядку здійснення досудового розслідування як затримання підозрюваного або його добровільна явка до органу досудового розслідування [2].

Чинний КПК України визначає порядок вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування в залежності від підстави здійснення:

– у разі якщо підстава визначена абзацом 1 ч. 2 ст. 297¹ КПК України (переховування від органів слідства та суду) повістки про виклик підозрюваного надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора;

– якщо підстава визначена абзацом 2 ч. 2 ст. 297¹ КПК України (обмін як військовополоненого) повістки про виклик підозрюваного публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора (ст. 297⁵ КПК України) [2].

При цьому, встановлюється презумпція обізнаності підозрюваного про виклик з моменту опублікування повістки у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора.

Водночас копії всіх процесуальних документів, які підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику, участь якого є обов'язковою під час здійснення спеціального досудового розслідування.

Здебільшого спеціальне досудове розслідування завершується виконанням прокурором, який визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акту або слідчим за його дорученням вимог, передбачених ст. 290 КПК щодо повідомлення підозрюваного та захисника про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

В подальшому обвинувальний акт складається слідчим, після чого затверджується прокурором (ч. 1 ст. 291 КПК України) та передається до суду, при цьому одночасно з переданням обвинувального акту прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування захиснику, однак підозрюваному вказані копії документів не надаються при здійсненні спеціального досудового розслідування (ч. 1 ст. 293 КПК України) [2].

Водночас на наявність великої кількості проблемних питань під час спеціального досудового розслідування вказують, як науковці, так і практикуючі адвокати.

Так, Вапнярчук В.В. відокремлює низку важливих теоретично і практично-значущих питань, що стосуються тлумачення норм чинного КПК, які, зокрема, регламентують особливості прийняття рішення про спеціальне досудове розслідування та його подальшого здійснення, серед яких: 1) чи може прокурор, слідчий, детектив самостійно поширити режим СДР щодо кримінальних правопорушень, підозра у вчиненні яких була висунута після прийняття рішення слідчим суддею про надання дозволу на СДР і коли в цьому рішенні (і, відповідно, попередньо в клопотанні слідчого) не зазначалось про вчинення таких правопорушень; 2) чи може бути поширено режим СДР на інші «нові» кримінальні правопорушення шляхом повторного звернення до слідчого судді в цьому ж кримінальному провадженні; 3) якими повинні бути дії детектива, прокурора у випадку, коли під час здійснення СДР буде встановлено, що підозрюваний у цьому провадженні вчинив ще й інші кримінальні правопорушення; 4) які наслідки дій детектива, прокурора щодо прийняття рішення про об'єднання матеріалів кримінальних проваджень та поширення режиму СДР на «нові» кримінальні правопорушення [4, с. 518].

При цьому, адвокат Ханін С.Г. вважає, що згідно з ч. 1 ст. 297¹ КПК України спеціальне досудове розслідування здійснюється за загальними правилами досудового розслідування з урахуванням положень п'яти статей КПК України 297¹–297⁵ КПК України, але законодавець так примудрився записати ці статті, що питань виникає понад п'ятсот [5].

Для дослідження праксеологічного аспекту використуються наукові напрацювання дослідників, які в різний час досліджували праксеологію як філософську категорію та на її базі праксеологічні аспекти кримінального провадження здійснювали: О. Бандура, Л. Бурдье, Ж. Гостеле, С.Д. Гусарев, А. Еспінас, Н. Іванова, Т. Контарбінський, Дж.Г. Мід, Л. Опейда, В. Поліщук, І. Рогатюк, Л. Романовська, Е. Слуцький, Ф. Тейлор, С. Томпсон А. Файоль, Г. Форд, У. Цмоць та інші.

Засновником праксеології як самостійної галузі знань вважається польський філософ і логік Т. Контарбінський. Під праксеологією науковець розумів міждисциплінарну науку, покликану знаходити методологічні основи ефективної діяльності в суспільстві. Наукові розробки щодо пошуку способів підвищення продуктивності людської діяльності були вказаним науковцем упорядковані і систематизовані, в результаті чого він їх інституалізував у самостійну науку. Основоположні погляди на праксеологію, які є актуальними до теперішнього часу містяться в його наукових працях «Принципи хорошої роботи» (1946) і «Трактат про хорошу роботу» (1955) [6, с. 156].

Опейда Л.М. вказує, що саме в праксеології тісно сплітаються загальні питання теорії та конкретні питання практики. Відштовхуючись від праксеології, ми здатні прийти до нових технологій ефективної діяльності, до необхідності їх упровадження на всіх рівнях роботи – від індивіда, через організацію й аж до суспільства загалом [7, с. 19].

Бандура О.О. розуміє загальну праксеологію як філософську теорію людської діяльності розглядає, а праксеологію права як складову загальної (філософської) праксеології, результатом застосування праксеологічного підходу до сфери права та визначає її як філософсько-правову науку, предметом якої є дослідження правової діяльності в усьому розмаїтті її філософських аспектів [8, с. 12].

На переконання Цмоць У.О. сучасна правова праксеологія є загальною філософською концепцією юридичної практики та пропонує оптимальні алгоритми і методи її ефективної дії, враховуючи конкретні соціально-історичні умови практики. В даному випадку науковець розглядає юридичну практику як ефективну діяльність із прийняття рішень правового характеру, зумовлену соціально-правовим досвідом та орієнтовану на суспільно значущий результат. Наукові дослідження щодо застосування норм права із застосуванням методів правової праксеології сприяють підвищенню ефективності соціального управління [6, с. 161].

Відтак, на підставі наукових напрацювань щодо правової праксеології можна дійти висновку, що після постановлення слідчим суддею ухвали за результатами розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування практична діяльність відповідних суб'єктів здійснюється на праксеологічній основі, яку, зокрема, врегульовано главою 24¹ «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» КПК України, яка складається з статей 297¹–297⁵.

До суб'єктів, які під час спеціального досудового розслідування здійснюють праксеологічну діяльність можна віднести:

1) прокурора та слідчого, які здійснюючи спеціальне досудове розслідування: а) вносять до Єдиного реєстру досудових розслідувань і публікують в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора відомості про здійснення спеціального досудового розслідування; б) використовують всі передбачені законом можливості для дотримання невичерпного переліку прав підозрюваного; в) в окремому порядку здійснюють вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування; г) припиняють режим спеціальне досудове розслідування та продовжують досудове розслідування у загальному порядку при

затриманні підозрюваного або його добровільної явки до органу досудового розслідування; г) виконують слідчі та інші процесуальні дії, в тому числі, продовження строків досудового розслідування, розгляд клопотань захисника, тощо; д) повідомлять про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування; е) складають та передають до суду обвинувальний акт з наданням захиснику його копії та копії реєстру матеріалів досудового розслідування;

2) захисника, якій здійснює захист прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування, під час якого, зокрема: а) здійснює ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, в порядку ст. 290 КПК України; б) отримує копії процесуальних документів, які підлягають врученню підозрюваному;

3) підозрюваного, проте його участь фактично обмежується лише випадками затримання підозрюваного або його добровільної явки до органу досудового розслідування.

На переконання Лапкіна А.В. прокурор відіграє ключову роль у здійсненні спеціального досудового розслідування, яка виявляється у таких аспектах: ініціювання спеціального досудового розслідування (шляхом звернення до слідчого судді з відповідним клопотанням або погодженням клопотання слідчого); процесуальне керівництво таким досудовим розслідуванням (яке покладає на прокурора додаткові зобов'язання щодо забезпечення прав підозрюваного, зокрема на захист та на інформування про хід досудового розслідування); прийняття рішення про закінчення спеціального досудового розслідування (передбачає направлення прокурором до суду разом із обвинувальним актом клопотання про здійснення стосовно обвинуваченого спеціального судового провадження) [9, с. 110].

Водночас, захисник також виконує важливу роль під час здійснення спеціального досудового розслідування оскільки, на переконання Абламського С.Є., який з огляду на системний аналіз КПК України обґрунтовано вважає, що характерною особливістю спеціального кримінального провадження є обов'язкова участь у ньому захисника, оскільки забезпечення права на захист є однією з основоположних засад кримінального провадження та виступає важливою гарантією захисту прав і свобод людини та громадянина [10, с. 209].

Коломойцев М.М. вважає, що у сутнісному аспекті діяльність захисника у спеціальному досудовому розслідуванні має характеризуватися активною позицією, що полягає в ознайомленні з матеріалами справи, обранні позиції захисту, участі в судовому розгляді та дослідженні доказів, взятті участі в дебатах тощо. Саме такий підхід свідчитиме про дотримання конституційних гарантій та засад кримінального провадження [11, с. 155].

При цьому, у спеціальному досудовому розслідуванні реалізувати право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження в порядку ст.ст. 221, 290 КПК України може лише захисник підозрюваного [12, с. 94].

Водночас, згідно положень КПК України підозрюваний фактично позбавлений можливості самостійно реалізувати право давати пояснення, показання та на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

З вказаними позиціями науковців стосовно провідної ролі слідчого, прокурора та захисника під час здійснення спеціального досудового розслідування слід погодитися, проте слід відмітити недостатність у чинному КПК України правих засобів забезпечення самостійної реалізації підозрюваним своїх прав.

Висновки. Після постановлення слідчим суддею ухвали за результатами розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування практична діяльність відповідних суб'єктів здійснюється на праксеологічній основі, яку, зокрема, врегульовано главою 24¹ «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» КПК України.

До суб'єктів, які під час спеціального досудового розслідування здійснюють праксеологічну діяльність відносяться: 1) прокурор та слідчий, які здійснюють спеціальне досудове розслідування; 2) захисник, який здійснює захист прав підозрюваного під час досудового розслідування; 3) підозрюваного, проте його участь фактично обмежується лише випадками затримання підозрюваного або його добровільної явки до органу досудового розслідування.

Наукові дослідники та учасники кримінального провадження звертають увагу на наявність великої кількості

проблемних питань під час спеціального досудового розслідування, які необхідно усунути у спосіб реформування національного кримінального процесуального законодавства.

Слідчий, прокурор та захисник відіграють ключову роль під час здійснення спеціального досудового розслідування, водночас слід констатувати недостатність у чинному КПК України правих засобів забезпечення самостійної реалізації підозрюваним своїх прав, що потребує подальшого наукового дослідження та відповідного нормативного врегулювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 08.09.2022 по справі № 991/2957/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106217488>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: Наказ Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 298. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>.
4. Вапнярчук В.В. Спеціальне досудове розслідування (in absentia): аналіз окремих питань щодо прийняття рішення про його здійснення. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.90>
5. Ханін С.Г. Спеціальне досудове розслідування (in durentia) – блог адвоката Семена Ханіна. URL: <https://pravo.ua/spetsialne-dosudove-rozsliduvannya-in-durentia-bloh-advokata-semena-khanina/>
6. Цмоць У.О. Правова праксеологія як чинник ефективності юридичної практики. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ* № 4 2023. с. 155-164. DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-4-18>
7. Опейда Л.М. Від праксеології до технології ефективної діяльності. Соціологічні студії. Соціологія: актуальне, дискусійне. 2 (5), 2014. С. 18-23.
8. Бандура О.О. Праксеологія права як складова філософії права. Філософські та методологічні проблеми права 2017. № 2 (14). С. 11-21.
9. Лапкін А. В. Прокурор у спеціальному досудовому розслідуванні (in absentia). *Правові горизонти*. 2018. Вип. 13 (26). С. 107-111. DOI: doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i13.p107.
10. Абламський С. Є. Участь захисника у спеціальному досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Право і безпека*. 2021. № 4 (83). С. 207–214. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.4.22>.
11. Коломойцев М.М. Спеціальне кримінальне розслідування (in absentia): проблемні питання участі захисника. *Вісник ХНУВС – Bulletin of KhNUiA*. 2024. № 2 (105). С. 149-157. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.2.14>
12. Калька І.З. Реалізація прав підозрюваного, обвинуваченого в спеціальному кримінальному провадженні (in absentia). дис. доктор філософії : 12.00.09. Київ, 2023. 265 с.